

УДК 159.923.2

К. П. Гавриловська, П. С. Климчук**ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ У ПРАГНЕННІ ДО ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ**

У статті здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей прагнення до особистісного зростання у осіб із різними гендерними характеристиками. Встановлено наявність зв'язку між гендерними характеристиками особистості та різними аспектами самоактуалізованості особистості. Виявлено відмінності між образом самоактуалізованої жінки та образом самоактуалізованого чоловіка у свідомості чоловіків та жінок. Ці відмінності стосуються інтелектуальної сфери, соціальної активності, уявлень про шляхи побудови кар'єри.

Ключові слова: прагнення до особистісного зростання, самоактуалізація, маскуліність, фемініність, андрогінність.

Постановка проблеми. Проблема особистісного зростання є однаково актуальною як для жінок, так і для чоловіків. Феномен особистісного зростання у психології традиційно пов'язується із прагненням до самоактуалізації, самоздійснення, максимально повної реалізації своїх внутрішніх суб'єктних інтенцій. Особи чоловічої статі традиційно мали широкі можливості для реалізації свого внутрішнього потенціалу, натомість, можливості самореалізації жінок лишалися досить обмеженими. Як наслідок – переважну більшість прикладів успішної особистісної самореалізації складають чоловіки (лауреати Нобелівської пре-

мії, видатні науковці, політики тощо). Внаслідок емансипації, сексуальної революції та діяльності феміністського руху спектр свобод для жінок значно розширився. Проте, у сучасному суспільстві чоловіки мають переваги як у кар'єрному, так і в особистісному зростанні. Тобто, попри зміни гендерних ролей та стереотипів процес розкриття внутрішніх потенційних можливостей у чоловіків та жінок має певні відмінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями прагнення до розкриття своїх внутрішніх потенційних можливостей займалися такі дослідники, як А. Маслоу, А. Адлер, К. Роджерс, К.Г. Юнг. Розго-

рнутий аналіз феномену самоактуалізації здійснив Д.Л. Леонтьєв [1]. Ряд сучасних українських дослідників у своїх роботах звертаються до феномену особистісного зростання. О. Яремчук розглядає самоактуалізацію, як своєрідну інтеграцію культурно-історичних символів, смислів та міфологем із власним «Я» особистості. Така інтеграція відбувається для того, щоб вдосконалити мотиваційне поле особистості, пробудити потребу в творчості як мета-потребу, реалізувати сутнісну природу людини. Дослідниця розглядає саморозвиток, як покращення авторського міфотворення індивіда шляхом діалогу із власним несвідомим, та розкриття власної особистості в культурно-історичному просторі [2].

Б. Братиніч та І. Ільченко дослідили особливості самоактуалізації особистості як основи цілепокладання освітньої діяльності. Автори стверджують, що процес самоактуалізації включений до соціокультурно-освітньої системи. Він має дві складові: психосоматична частина та духовно-моральні орієнтації, цілі та установки людини. Самоактуалізація особистості можлива лише тоді, коли наявний духовний компонент в гармонійній особистості [3].

С. Максименко розглядає самоактуалізацію разом із феноменами саморозвитку, самоздійснення, самореалізації та індивідуалізації. Він описує людину, яка здійснює процес самореалізації, як таку, що відмовляється від конформізму та актуалізує свою Самість, а саме – підсвідоме та надсвідоме підґрунтя особистості [4]. Дослідник вважає, що прагнення до особистісного зростання, насправді, органічно властиве будь-якій людині.

О. Колісник звертається до розгляду проблеми особистісного зростання у контексті аналізу духовного саморозвитку особистості. Основним операційним чинником особистісного зростання, на думку О. Колісника, є психічний механізм саморозвитку особистості, здатний створювати своєрідну систему можливостей, що забезпечує перехід особистості з одного ступеня духовного розвитку на інший, вищий. Дослідник нараховує дванадцять груп таких системотворчих психічних механізмів саморозвитку. Задум особистісного зростання виражається в ієрархії смислів, а екзистенційно презентується у психіці переживанням найзагальнішого та найвищого в ієрархії смислів сенсу виконання себе як особистості в світі. Реальним «полем» особистісного саморозвитку є надситуаційна і наднормативна діяльність, де розвиваються нові потенції, нові можливості у сфері смислів, міркувань, роздумів, діяльності і вчинків для нового, більш вагомого входження у світ і для виходу за межі самого себе, для саморозвитку [5].

Згідно з результатами нашого теоретичного аналізу, реалізація особистості в житті, розгортання її природних потенцій має ряд ознак. Вони включають соціальну успішність особистості, її психологічні якості та моделі самосприйняття. Особистісне зростання особистості може включати такі сфери: соціальні характеристики (взаємодія зі соціумом); психологічні якості (безпосере-

дність, демократичний характер); лідерські характеристики (прагнення до влади); прагнення до творчості (креативність); професійна сфера (прагнення до влади); інтелектуальна сфера; самосприйняття тощо.

Метою статті є аналіз результатів емпіричного дослідження гендерних відмінностей у прагненні до особистісного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження гендерних відмінностей у прагненні до особистісного зростання проводилося у чотири етапи. Вибірка складалася зі 40 досліджуваних (20 жінок та 20 чоловіків), переважна більшість досліджуваних мали вищу або незавершену вищу освіту. Вік досліджуваних: 20-45 років.

На першому етапі було проведено методичку «Маскулінність-фемінність» С. Бем з метою вивчення гендерних характеристик досліджуваних, ступінь та особливості їх прояву.

Згідно з результатами, більшість досліджуваних характеризується андрогінністю. Не було виявлено яскравого вираження маскулінності чи фемінності. Слід звернути увагу на те, що фемінних жінок більше, ніж маскулінних чоловіків. Можна припустити, що це спричинено особливостями гендерних норм в суспільстві, які передбачають обмеження на агресивність, імпульсивність та домінантність, які є традиційно чоловічими рисами та підпадають під поняття «маскулінності».

Причиною нерівномірного розповсюдження маскулінних, фемінних та андрогінних жінок із значним переважанням останніх може бути трансформування суспільства та стирання чітких меж між гендерними ролями. Для того, щоб ефективніше взаємодіяти у соціумі, особистості необхідно володіти широким спектром рис та характеристик особистості, які включають як традиційно чоловічі, так і традиційно жіночі. Сучасна модель гендерного розподілу передбачає комбінацію традиційно чоловічих та традиційно жіночих рис особистості. Саме андрогінний тип особистості є найбільш адаптивним у сучасному соціумі, який інтенсивно трансформується та може ставити перед особистістю ряду вимог до норм поведінки та взаємодії, який, як і саме суспільство, зазнає постійних змін.

На другому етапі дослідження було проведено методичку «Діагностика самоактуалізації особистості – САМОАО» - (А.В. Лазукіна, в адаптації Н.Ф. Каліної), з метою дослідження самоактуалізованості особистості й визначення особливостей її прояву.

Середній показник рівня самоактуалізованості у жіночій частині вибірки (7,31) дещо нижчий за середній показник самоактуалізованості чоловічої частини вибірки (7,58). Середні показники за всіма шкалами у чоловіків відносно рівні, не спостерігається значних стрибків розвитку певних аспектів самоактуалізації серед чоловічої вибірки, проте шкала «Погляд на природу людини» має дещо занижені показники, порівняно з іншими.

Для жіночої частини вибірки характерне творче ставлення до життя та неординарний підхід до вирішення проблем, також дана частина вибірки розділяє цінно-

сті зрілої особистості (істина, добро, краса). Можна припускати, що ці шкали набрали найбільшу кількість балів через те, що традиційно суспільство заохочує жінок бути добрими та чутливими. Слід зазначити, що середні показники за всіма шкалами відносно рівні, не спостерігається значних стрибків розвитку певних аспектів самоактуалізації серед жіночої частини вибірки, проте шкала «Автономності» має дещо занижені показники.

Яскраво видно дві відмінності: жінки менш вільні від думки оточуючих, порівняно з чоловіками. Чоловіки більш ворожо ставляться до оточуючих та розглядають особистість як таку, яка здатна на зраду, є недоброю по своїй природі (про це свідчать показники за шкалою «Погляд на природу людини»). Це може бути пов'язано з тим, що чоловікам притаманно з недовірою ставитися до оточуючих з метою забезпечення свого добробуту та добробуту своєї родини (що відповідає традиційній гендерній ролі чоловіка-захисника).

На третьому етапі дослідження було обраховано коефіцієнт кореляції Пірсона з метою з'ясування особливостей зв'язку між гендерними характеристиками особистості та рівнем прояву самоактуалізації. Це дає змогу робити висновок про силу зв'язку між двома досліджуваними феноменами, а також напрямком цього зв'язку.

Аналіз показників кореляції Пірсона показав, що між гендерними характеристиками особистості та рівнем самоактуалізації чоловіків існує обернений кореляційний зв'язок середнього рівня (-0,43). Це означає, що при зростанні показників самоактуалізації показник гендерних характеристик наближається до маскулінності. Тобто чим вищий у чоловіків рівень маскулінності, тим вищий у них показник самоактуалізованості. Окрім цього, нами були проведені розрахунки коефіцієнту кореляції Пірсона для кожної шкали окремо. Було з'ясовано, що існує обернена кореляція високого рівня між рівнем маскулінності та рівнем аутосимпатії у чоловіків (-0,65), а також із рівнем автономності (-0,50). Середній рівень оберненої кореляції отримала шкала спонтанності (-0,32). Такі шкали як «Креативність» (-0,22), «Погляд на природу людини» (-0,20) та «Орієнтація у часі» (-0,15) показали низький рівень оберненої кореляції зі шкалою маскулінності-фемінності.

Таким чином, виходячи з кількісного та якісного аналізу результатів, можемо стверджувати, що чоловіки із вищим рівнем розвитку маскулінних рис особистості здебільшого мають позитивну Я-концепцію та більш незалежні від оцінок оточуючих, що є важливими компонентами самоактуалізованої особистості. Такі результати дають підстави припускати, що чоловік із достатнім розвитком маскулінних рис особистості має більше можливостей до особистісного зростання, саморозкриття своїх потенцій у сучасному соціумі.

Коефіцієнт кореляції Пірсона між гендерними характеристиками та самоактуалізацією жінок склав -0,10, що свідчить про слабку обернену кореляцію між ними. Було з'ясовано, що існує низька обернена кореляція між гендерними характеристиками та шкалами «Автономно-

сті» (-0,27), «Потреби в пізнанні» (-0,23), «Аутосимпатії» (-0,17), «Контактності» (-0,14) та «Погляду на природу людини» (-0,12). Показник по цих шкалах підвищується з підвищенням рівня маскулінності жінки. Можна зробити висновок, що аутосимпатія та автономність, незалежність у оцінці себе від інших людей корелює із рівнем розвитку маскулінності, що притаманно як чоловічій, так і жіночій вибірці. З цього слідує, що реалізація потенцій особистості корелює із рівнем маскулінності, що справедливо для обох статей. Також обчислення коефіцієнту кореляції Пірсона показало, що існує слабка кореляція між фемінністю та шкалами «Цінності» (0,19), «Орієнтація в часі» (0,16) та «Гнучкість у спілкуванні» (0,11).

З маскулінністю корелюють шкали: «Автономність» та «Аутосимпатія». Окрім цього, показники маскулінності корелюють із даними шкалами незалежно від біологічної статі.

Всі інші шкали мають або низький, або незначний рівень оберненої кореляції із гендерними характеристиками. Шкали «Цінностей», «Погляду на природу людини» та «Гнучкості у спілкуванні» мають слабку та незначну пряму кореляцію із фемінністю.

Більшість шкал, а отже, і більшість аспектів самоактуалізації особистості, корелюють із маскулінністю. Проте, слід відмітити статеві відмінності кореляції за шкалами «Орієнтація у часі», «Цінності», «Спонтанність» та «Гнучкість у спілкуванні». Ці чотири шкали у жіночій частині вибірки пов'язані з фемінністю. Також цікавим є те, що жодна зі шкал-показників самоактуалізації чоловічої частини вибірки не корелює зі фемінністю.

На четвертому етапі дослідження було використано асоціативний експеримент для дослідження образів самоактуалізованої жінки та самоактуалізованого чоловіка у масовій свідомості. Результати такого аналізу дозволяють нам виявити, які існують відмінності між образами самоактуалізованого чоловіка та самоактуалізованої жінки у осіб різних статей.

Досліджуваним пропонувалося відповісти на запитання опитувальників та зазначити відповіді у спеціально підготовлених бланках. На іншій стороні бланка було подано словосполучення-стимули: «Жінка, яка реалізувала себе у житті» та «Чоловік, який реалізував себе у житті», на які досліджувані давали по п'ять асоціацій. Обираючи слова-стимули для асоціативного експерименту, ми виходили, насамперед, із припущення про те, що особистісне зростання нерозривно пов'язане із повсякденним соціальним життям людини. Саме в цьому соціальному аспекті відбувається найбільш примітне розгортання та втілення внутрішніх потенцій суб'єктного ядра особистості.

У результаті проведення дослідження ми отримали 400 слів-асоціацій.

При змістовному аналізі результатів асоціативного експерименту всі асоціації досліджуваних були розділені на три групи.

До першої групи, яку можна умовно назвати «Внутрішній локус» увійшли асоціації, які розкривають зміст

таких феноменів: інтелектуальна сфера особистості, її автономність, активність, самосприйняття та ін. Тобто, сюди входять такі якості, як «розумна/розумний», «незалежна», «рішучий» і т.д.

Друга група, що може бути умовно названа «Зовнішній локус» включає асоціації, які стосуються наступних категорій: зовнішній вигляд, достаток, кар'єра та освіта. Тобто, сюди входять такі якості, як «гарна», «мужній», «атлетичний» і т.д.

До третьої групи, що отримала назву «Соціальна взаємодія», ми включили асоціації, які описують такі феномени: родинна сфера, лідерські якості, контактність, та інші характеристики, що презентують особистість у її взаємодії з оточенням. Тобто, такі якості, як «має родину», «лідер», «має компанію» тощо.

Якісний аналіз всього масиву слів-асоціацій дозволив установити, що досліджувані наділяють образ самоактуалізованої особистості своєї статі більшими інтелектуальними можливостями, ніж образ самоактуалізованої особистості іншої статі.

Жінки бачать свою автономність результатом процесу самоактуалізації. Проте, вони делегують чоловікам активність за здобуття коштів, що призводить до реально-го зростання автономності останніх. Жінки наділяють самоактуалізованого чоловіка більшою активністю, порівняно із самоактуалізованою жінкою, чоловіки ж, навпаки, демонструють готовність порівню розділяти активність у соціальному житті. Як жінки, так і чоловіки вбачають наслідками самоактуалізації позитивне ставлення до себе, успішність, впевненість у собі тощо. Проте, жінки частіше пов'язують успішну самореалізацію з наявністю відчуття щастя. Як жінки, так і чоловіки описують зовнішність самоактуалізованої жінки, як загалом привабливу («гарна», «приваблива») та вказують, здебільшого, дуже конкретні зовнішні параметри самоактуалізованого чоловіка («сильний», «брюнет», «атлетичний», «спортивний»). Тобто, образ самореалізованого чоловіка описано значно детальніше.

Досліджувані жіночої статі детальніше операціоналізують поняття достатку, вказуючи такі асоціації, як «високооплачувана робота», «має власне житло, та вбачають збагачення результатом процесу самоактуалізації для обох статей, тоді як чоловіки виразили поняття достатку більш загальними поняттями – «забезпечена» та «заможний», і вбачають збагачення результатом процесу самоактуалізації здебільшого чоловіків. Окрім цього, можна відзначити, що як жінки, так і чоловіки бачать наявність кар'єри результатом процесу самореалізації для представників обох статей. Проте, кількість асоціацій досліджуваних чоловічої статі категорії «Достаток» перевищує кількість асоціацій категорії «Кар'єра». Таким чином, ми бачимо суперечність: достаток розглядається, як продукт самоактуалізації (переважно чоловіків), проте шляхи здо-

буття достатку описані недостатньо. Лише досліджувані жіночої статі демонструють думку про те, що успішна кар'єра будується шляхом здобуття освіти. Проте асоціацій даної категорії є значно менше, ніж асоціацій категорії «Кар'єра» та «Достаток».

Як чоловіки, так і жінки пов'язують наявність родини з успішним процесом самореалізації осіб обох статей. Чоловіки у своїх асоціаціях частіше пов'язують родинну сферу із самоактуалізацією жінок, ніж чоловіків. Отже, з погляду масової свідомості, для самореалізованої жінки наявність родини, дітей, є більш важливою, ніж для чоловіка. Жінки асоціюють самоактуалізовану особистість як чоловічої, так і жіночої статі зі здатністю до лідерства, тоді як чоловіки бачать лідерство, як результат самоактуалізації лише осіб своєї статі. Жінки, на відміну від чоловіків, вбачають «контактність» результатом самоактуалізації саме осіб чоловічої статі, чоловіки ж наділяють самоактуалізованих осіб обох статей такою якістю, як контактність, проте вбачають і деяку закритість в самоактуалізованих жінках.

Результати асоціативного експерименту дають змогу робити висновки, які можуть представляти цінність для практичних психологів, психологів-консультантів, психологів у закладах освіти, а також можуть бути корисними для подальших теоретичних наробок у галузі гендерної психології, є підставою для проведення подальших досліджень за допомогою методів репертуарних решіток Келлі, багатовимірного шкалювання, ранжування тощо. Власне, проведення більш глибокого психосемантичного аналізу описаних образів становить перспективи наших подальших досліджень.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Результати дослідження довели існування гендерних відмінностей у прагненні до особистісного зростання. Існує зв'язок між гендерними характеристиками особистості та різними аспектами самоактуалізації. З маскулінністю корелюють шкали: «Автономність» та «Аутосимпатія». Всі інші шкали мають або низький, або незначний рівень оберненої кореляції із гендерними характеристиками. Шкали «Цінностей», «Погляду на природу людини» та «Гнучкості у спілкуванні» мають слабку та незначну пряму кореляцію із фемінністю. Окрім цього, було з'ясовано ряд важливих фактів під час аналізу результатів асоціативного експерименту. Існують певні відмінності у образах самореалізованих жінок та самореалізованих чоловіків. Ці відмінності стосуються інтелектуальної сфери, соціальної активності, уявлень про шляхи побудови кар'єри.

Результати асоціативного експерименту є підставою для проведення подальших досліджень гендерних відмінностей у прагненні до особистісного зростання за допомогою психосемантичних методів (зокрема, методу репертуарних ґраток Дж. Келлі).

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев Д.А. Самоактуализация как движущая сила личностного развития: историко-критический анализ /

Д.А. Леонтьев // Современная психология мотивации / Под ред. Д.А. Леонтьева. М.: Смысл, 2002. с. 13-46.

2. Яремчук О.В. Соціально-психологічна модель саморозвитку суб'єкта культуротворчості / О.В. Яремчук // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка. Т. XIV, част. 2. – К., 2012. – С. 140 – 151.

3. Братаніч Б. В., Ільченко І.Г. Самоактуалізація особистості та освіта / Б.В. Ільченко, І.Г. Братаніч // ФПО. – 2011. – № 2. – С. 13-20

REFERENCES

1. Leontiev, D.A. (2002). Samoaktualizatsiia kak dvizhushchaia sila lichnostnogo razvitiia: istoriko-kriticheskii analiz [Self-actualization as a driving force of personal development: historical and critical analysis]. *Sovremennaia psikhologiya motivatsii - Modern psychology of motivation*. Moscow: Smysl [in Russian].

2. Yaremchuk, O.V. (2012). Sotsialno-psikhologichna model samorozvytku subiekta kulturotvorchosti [Socio-psychological model of self-development of the subject of cultural creativity]. *Problemy zagalnoi ta pedagogichnoi psihologii: zb. nauk. prats Institutu psihologii imeni G.S. Kostiuks NAPN Ukrainy - Problems of General and Educational*

4. Максименко С.Д. Поняття особистості в психології / С.Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. - 2006. - № 7. - С. 1-6

5. Колісник О.П. Духовний саморозвиток особистості / О.П. Колісник // Соціальна психологія. - 2006. - № 1 (15). - С. 62-77.

Psychology: zb. nauk. prats Instytutu Psykhologii im. G.S. Kostiuks NAPN Ukrain, (Vols. 14). (pp. 140 – 151). Kyiv [in Ukrainian].

3. Bratanich, B.V. & Ilchenko, I.G. (2011). Samoaktualizatsiia osobystosti ta osvita [Self-actualization and education]. *FPO – FPO*, 2. (pp. 13-20). [in Ukrainian].

4. Maksymenko, S.D. (2006). Poniattia osobystosti v psykhologii [The concept of personality in psychology]. *Praktychna psyhologiya ta sotsialna robota - Applied psychology and social work*, 7, (pp. 1-6). [in Ukrainian].

5. Kolisnyk, O.P. (2006). Dukhovnii samorozvytok osobystosti [Spiritual self-identity]. *Sotsialna psykhologiya - Social Psychology*, 1. (pp. 62-77). [in Ukrainian].

К. П. Гавриловская, П. С. Климчук

ГЕНДЕРНЫЕ ОТЛИЧИЯ В СТРЕМЛЕНИИ К ЛИЧНОСТНОМУ РОСТУ

В статье осуществлен анализ результатов эмпирического исследования особенностей стремления к личностному росту у лиц с различными гендерными характеристиками. Установлено наличие связи между гендерными характеристиками личности и различными аспектами самоактуализованности личности. Выявлены различия между образом самоактуализированной женщины и образом самоактуализированного мужчины в сознании мужчин и женщин. Отличия касаются интеллектуальной сферы, социальной активности, представлений о способах построения карьеры.

Ключевые слова: стремление к личностному росту, самоактуализация, маскулинность, феминность, андрогинность.

K. P. Havrylovskaya, P. S. Klymchuk

GENDER DIFFERENCES IN THE PURSUIT OF PERSONAL GROWTH

The results of an empirical research of peculiarities of aspiration for personal development of persons with different gender characteristics were analyzed in article. The presence of association between gender characteristics and various aspects of personal self-actualization was ascertained. The results of the study show that majority aspects of personal self-actualization correlate with masculinity, was detected the strongest association between masculinity and such aspects of self-actualization as "Autonomy" and "Self-sympathy". All other scales have either low or negligible level of inverse correlation with gender performance. Scales "Value", "View of human nature" and "Flexibility in communication" have weak and insignificant direct correlation with femininity. Most scales and consequently most aspects of self-actualization, correlate with masculinity. However, it should be noted gender differences in correlation scales "Orientation in time", "Values", "Spontaneous" and "Flexibility in communication". These four scales in the female sample associated with femininity. None of the scale-indicators of self-actualization of the male sample is not correlate with femininity. Thus, men with higher levels of masculine traits tend to have a positive self-concept and more independent evaluations of others, which are essential components self-actualization personality. These results give reason to believe that a man with sufficient development of masculine traits have more opportunities for personal growth, self-disclosure of their potential in today's society. The considerable differences between the image of actualized male and actualized female do not exist in men's and women's consciousness. Present differences become apparent in more comprehensive description of certain characteristics. These characteristics concern, first of all, intellectual sphere, appearance, social activity, beliefs about ways of career building.

Keywords: pursuit of personal growth, self-actualization, masculinity, femininity, androgyny.

Подано до редакції 15.04.2014